Myndigheten för samhällsskydd och beredskap

Försvarshögskolan

STUDIE

Om krisen eller kriget kommer

Invånares reaktioner och reflektioner

Fakta

Om krisen eller kriget kommer: invånares reaktioner och reflektioner

2018 05 – 2019 02

Försvarshögskolan

Susanne Hede och Ann Enander

Broschyren *Om krisen eller kriget kommer* delades ut 2018 till hushållen i Sverige. Det var första gången sedan kalla kriget som en myndighet kommunicerat vad ett krig kan innebära och hur människor kan förbereda sig inför ett sådant. Denna studie bygger delvis på de frågor som kom in till MSB:s kontaktcentrum efter utskicket av broschyren samt på ett mindre antal fokusgrupper. Några implikationer för framtida kommunikationsansatser behandlas i diskussionen.

MSB: Befolkningens skydd och beredskap
Foto: Thomas Henrikson, MSB

Publikationsnummer MSB1399 – juni 2019
ISBN 978-91-7383-948-8

MSB har beställt och finansierat genomförandet av denna studierapport. Författarna är ensamma ansvariga för rapportens innehåll.

Förord

Vi vill rikta ett stort tack till personalen på MSB:s kontaktcentrum för att ni samlade in material från de privatpersoner som hörde av sig till er direkt efter utskicket av broschyren ”Om krisen eller kriget kommer”.

Ett stort tack riktas också till de deltagare som var med på fokusgruppsamtalen och öppet beskrev sina tankar och känslor kopplat till ämnet ”Sverige i krig” och diskuterade detta med varandra.

Vi tackar också John Kingstedt, student vid FHS. John skrev sin C-uppsats om medborgares förväntningar på ledare i tid av krig och delar av uppsatsen ingår i rapporten. John medverkade vid samtliga fokusgruppsamtal.

Utan er hade inte det gått att genomföra den här studien.

Innehållsförteckning

1. Bakgrund 7
1.1 Syften med studien 8
2. Metod 9
2.1 Metod delstudie 1 9
2.2 Metod delstudie 2 10
3. Invånares respons på broschyren och dess innehåll 13
3.1 Distribution av broschyren 13
3.2 Sakinnehåll 13
3.3 Att ta emot samtalen 14
4. Föreställningar och reaktioner på scenarier om krig 16
4.1 Tema 1: Hotbilden och föreställningar om krig 16
4.1.1 Hotbilden mot Sverige 16
4.1.2 Krigets karaktär 17
4.1.3 Sannolikheten för ett krig i Sverige 18
4.2 Tema 2: Konsekvenser av krig för individen 19
4.2.1 Brist på resurser 20
4.2.2 Hur kan man hantera situationen? 21
4.2.3 Fly eller stanna? 23
4.2.4 Känslor och ansvar 24
4.3 Tema 3: Samhället i krig och den egna rollen 25
4.3.1 Sveriges försvar 26
4.3.2 Beredskap på samhällsnivå 28
4.3.3 Förväntningar på samhällets beslutsfattare 29
4.3.4 Drivkrafter för att själv agera och bidra 29
4.3.5 Olika sätt att agera på 31
4.3.6 Processer som underlättar agerande 32
4.4 Reflektion kring fokusgruppsamtalen 33
5. Enkät och formulär: uppfattning om krig, risk och beteenden 34
6. Diskussion 36
7. Referenser 39
Bilaga 1: Frågeformulär kontaktcentrum 41
Bilaga 2: Frågeformulär fokusgrupp 42
Bilaga 3: Enkät till fokusgrupperna 43
Bilaga 4: Tabell 4 och tabell 5 47

Sammanfattning

Våren 2018 fick hushållen i Sverige sig tillsänt broschyren ”Om krisen eller kriget kommer” från MSB på uppdrag av regeringen. Detta var första tillfället sedan kalla krigets dagar som en myndighet skickade ut en broschyr med information om vad en krigssituation skulle innebära. Försvarshögskolans Ledarskapscentrum fick i uppdrag av MSB att genomföra en studie för att sammanställa olika reaktioner som broschyren gav upphov till samt mer generellt belysa hur invånare i Sverige tänker kring krigshot och krig. Studien genomfördes under sommaren och hösten 2018.

En första del i studien inriktades mot att ta vara på och dra lärdom från de reaktioner och frågor som utskicket av broschyren gav upphov till. Detta genomfördes genom dokumentation och analys av de telefonsamtal och chattar som inkom till det kontaktcentrum som MSB upprättade i samband med utskicket. I anslutning till samtalen fyllde personalen vid kontaktcentrum i ett formulär med enkla frågor. I den andra delen av studien genomfördes tre fokusgruppssamtal vid tre olika orter i Sverige. I fokusgrupperna diskuterade deltagarna uppfattningar om krigshot samt vad en krigssituation skulle innebära. Deltagarna fick även fylla i frågeformulär med olika typer av frågor och skattningar. Resultaten från fokusgrupperna bearbetades utifrån en tematisk analys.

Broschyren gav upphov till flera olika typer av reaktioner och frågor. Positiva kommentarer handlade om att den var behövlig, behandlade viktiga frågor och några önskade fler broschyrer, t ex för utbildningsändamål. Negativa kommentarer handlade dels om problem i samband med distributionen, dels om ifrågasättande av innehållet, kostnaden eller varför den kom just nu. Innehållet i broschyren föranledde också konkreta frågor kring bland annat skyddsrum, livsmedelsförsörjning, krigsplacering och även tolkning av vissa påståenden om motstånd. Teman som identifierades i samband med broschyrutskicken utvecklades vidare i fokusgruppsdiskussionerna. Analys av fokusgruppssamtalen identifierade tre huvudteman. Det första handlade om hotbilden mot Sverige, föreställningar om hur ett krig skulle te sig idag samt sannolikheten för olika typer av krigsliknande situationer. Deltagarna diskuterade ett antal olika typer av hotbilder och var tämligen eniga om att ett krig idag skulle te sig helt annorlunda mot tidigare. Det andra temat fokuserade kring konsekvenser av krig för individen. Här kom frågor upp kring brist på resurser och olika sätt att hantera situationen, exempelvis i en intressant kontrastering av för- och nackdelar med att befinna sig i staden kontra att bege sig ut på landsbygden. Deltagarna kom även in på det egna ansvaret och förväntade känslor vid en krigssituation. Det tredje temat handlade om samhället i krig och den egna rollen. Här identifierades underteman som belyste uppfattningar om försvaret och en bristande beredskap i samhället, olika sätt att själv agera och bidra samt förväntningar på samhällets beslutsfattare.

Analys av frågeformulär som fylldes i vid fokusgrupperna förstärkte bilden av att krig ändå uppfattades som mindre sannolikt, i synnerhet i jämförelse med risken för terrorattacker, vilken bedömdes som påtaglig. Av skattningarna framkom också intressanta skillnader i hur deltagarna förväntade sig att de själva, privatpersoner i allmänhet och samhällets (ledare) beslutsfattare skulle känna och agera i händelse av krig.

Sammantaget visar studien att utskick av broschyren uppmärksammats och gett upphov till flera olika reaktioner men även reflektioner hos privatpersoner. Föreställningar om krig är diffusa och otydliga, men när frågan aktualiseras kommer det upp många funderingar kring vad samhället klarar av och hur man själv kan agera. Några implikationer av dessa funderingar för framtida kommunikationsansatser behandlas i diskussionen.

1. Bakgrund

Ett ändrat säkerhetsläge och ett förnyat fokus på totalförsvarsfrågor har aktualiserat olika åtgärder för att öka medvetenheten och beredskapen i samhället vad gäller såväl kris som krig. Under vecka 22, 2018, fick hushållen i Sverige sig tillsänt broschyren *Om krisen eller kriget kommer* från MSB på uppdrag av regeringen. Syftet med broschyren var att medvetandegöra Sveriges invånare kring olika typer av svåra påfrestningar som kan drabba samhället och att ge råd kring beredskap och agerande. Riskinformation har meddelats invånare på olika sätt under många år, men detta var första tillfället sedan kalla krigets dagar då en myndighet skickade ut en broschyr om vad en potentiell krigssituation kan innebära. Det var på så vis ett unikt tillfälle och ingen kunde med säkerhet förutspå hur olika människor skulle komma att reagera på den informationen. Att svenska myndigheter åter börjat informera invånare om krig har också väckt intresse internationellt.

Som beredskap för att möta eventuella frågor och reaktioner från allmänheten beslutade MSB att inrätta ett kontaktcenter dit privatpersoner kunde vända sig med sina frågor. MSB:s kontaktcentrum bemannandes av 12 personer som alla genomgått en förberedande utbildning för uppgiften. Kontaktcentrumet var i funktion under perioden vecka 21 till 29, de tre sista veckorna med endast två personer.

Kort tid efter utskicket av broschyren genomförde Demoskop, på uppdrag av MSB, en uppföljning av hur broschyren hade tagits emot (MSB, 2018). Undersökningen riktades till en telefonrekryterad webbpanel med närmare 6 000 respondenter, baserad på slumpmässigt urval. En slutsats av undersökningen var att broschyren verkade ha fått stort genomslag hos allmänheten och att den hade nått alla demografiska grupperingar, dock allra mest äldre. En majoritet hade gjort någonting med anledning av broschyren, till exempel diskuterat den med andra eller planerat att förbättra sin beredskap. Broschyren hade väckt engagemang och nyfikenhet hos många och en av fyra uppgav sig känna viss oro.

Demoskop-undersökningen ger en bred överblick över hur broschyren togs emot i stort. Här kvarstår dock intressanta frågor kring vad broschyren kan ha väckt för typ av spörsmål och reflektioner hos invånare i Sverige. Den kunskapen kan bland annat vara till nytta vid fortsatta kommunikationsinsatser från myndigheter inom totalförsvaret. MSB gav Försvarshögskolans Ledarskapscentrum i uppdrag att genomföra en studie för att närmare belysa sådana reaktioner i samband med och efter utskicket av broschyren. Den studien redovisas i föreliggande rapport.

1.1 Syften med studien

Det finns två syften med studien. Det första syftet (delstudie ett) är att ta vara på och dra lärdom från de reaktioner och frågor som utskicket av broschyren initialt gav upphov till. Det andra syftet (delstudie två) är att ge en fördjupad belysning av olika föreställningar och attityder som aktualiseras hos privatpersoner kopplade till scenarier om förhöjd beredskap och krig i dagens Sverige.

2. Metod

För att besvara studiens två syften valdes flera datainsamlingsmetoder, fördelade på två delstudier. Telefonsamtal och chattar till MSB:s kontaktcentrum bildade underlag för ifyllande av enkla formulär, flera fokusgruppssamtal genomfördes och deltagare i dessa fick även fylla i enkäter. Datainsamling, tillvägagångssätt samt urval för respektive delstudie beskrivs närmare nedan.

2.1 Metod delstudie 1

Insamling av data, tillvägagångssätt, samt deltagare
Telefonsamtal och chattar under perioden v.21-26, 2018 ligger till grund för datainsamlingen i delstudie ett. De mejlfrågor som inkom ingår inte i studien.

Personalen vid MSB:s kontaktcentrum (KC) fick i uppgift att fylla i ett enkelsidigt formulär med frågor om olika reaktioner och spörsmål som de inkommande telefonsamtalen och chattarna berörde. Personalens huvuduppgift var dock i första hand att besvara invånarnas frågor. Om det fanns tid och möjlighet fyllde personalen även i formuläret. Personalen ställde inga direkta frågor relaterade till formuläret utan det fylldes i utifrån deras subjektiva uppfattning baserad på telefon- och chattsamtalen.

Formuläret består främst av frågor av kryssa-i karaktär (underlag för kvantitativ analys), samt några frågor med öppna svarsalternativ (underlag för kvalitativ analys). I ett av de öppna svarsalternativen ombads KC-personalen att göra anteckningar om de samtal som de av någon anledning fann särskilt intressanta.

Det enkelsidiga frågeformuläret består av följande frågeområden (se bil 1):

i) Bakgrundsfrågor (kön, ca ålder: yngre än 30 år, mellan 31-60 år eller äldre), varifrån personen ringer/chattar
ii) Om broschyren är anledningen till att de ringer: uttryck för uppskattning och/eller kritik
iii) Om anledningen till samtalet är att ställa faktafrågor utifrån broschyrens innehåll (t ex om skyddsrum, kommunikation, betalningsmedel)
iv) Specifika känslor som karakteriserar samtalet (neutral, förvånad, nöjd, glad, osäker, orolig, arg, rädd, besviken, uppjagad)
v) Vad den som ringer är bekymrad/ oroad för (t ex barn, nära anhöriga, sig själv; Sverige, krig, framtiden)
vi) Öppen fråga: tidigare erfarenheter
vii) Öppen fråga: Intressant/viktigt samtal (utifrån personalens synvinkel)

Personalen i KC fyllde i totalt 554 formulär från telefonsamtal (441) och chattar (113). Av det totala antalet kontakter vid vilka det var möjligt att bedöma kategorin ”kön” (423) var 275 kvinnor och 158 män. Vad gäller ålder (totalt 402 ifyllda) bedömdes 15 personer som yngre än 30 år, 217 personer bedömdes vara i åldern mellan 31 – 60 år, och 170 personer bedömdes som äldre än 61 år. Formulären från chattarna saknade ofta (av förståeliga skäl) uppgift om kön och ålder.

2.2 **Metod delstudie 2**

Insamling av data, tillvägagångssätt, samt deltagare
Datainsamlingen för delstudie två skedde genom fokusgruppsamtal. Ungefär sex månader efter lanseringen av broschyren genomfördes tre fokusgruppsamtal vid tre olika orter: Stockholm, i egenskap av Sveriges största stad och huvudstad där många myndigheter är lokaliserade, Karlstad, medelstor stad där en del av MSB är lokaliserad samt Skövde, en mindre stad med militär förankring.

Ett rekryteringsföretag anlitades för att få fram deltagare till studien. Deltagarna blev slumpmässigt uppringda av en rekryterare som kortfattat beskrev vad fokusgruppen skulle handla om. Kravprofilen var att deltagaren skulle vara myndig samt boende i Sverige. Ambitionen var att genom slumpmässigt urval få fram respondenter som återspeglade populationen avseende olika åldrar och kön. Totalt deltog 32 personer (grupp 1: 12 deltagare, grupp 2: 11 deltagare, och grupp 3: 9 deltagare). Ett arvode i form av presentkort delades ut till deltagarna efter genomförd fokusgrupp. Fokusgruppsamtalen genomfördes på Försvarshögskolan i Stockholm respektive i Karlstad och på ett hotell i Skövde. Samtalen varade i två timmar.

Fokusgruppsintervjuer valdes i stället för individuella intervjuer, eftersom de betraktas som användbara för att generera en förståelse för deltagarnas erfarenheter och föreställningar (Morgan, 1998) och för att studera innehåll, interaktion mellan människor samt människors uppfattning och åsikter i komplexa ämnen (Wibeck, 2010). En kvalitativ ansats valdes med semistrukturerade frågor, vilket underlättar för forskaren att ställa individuellt anpassade frågor (Bryman, 2011). I en fokusgrupp är dock forskarens roll att vara moderator snarare än intervjuare. Samtliga fokusgruppsintervjuer har ljudinspelats, transkriberats och analyserats.

Under samtliga fokusgruppssamtal användes ”oval mapping” (namnet refererar till de ovala lappar som vanligen används. Under föreliggande studie användes fyrkantiga lappar). Oval mapping är en metod för att åskådliggöra deltagares perception, förståelse och idéer relaterat till ett specifikt område eller en viss frågeställning. Deltagarna skriver sina åsikter på en eller flera lappar, sätter upp dessa på tavlan och presenterar sedan sina åsikter för de andra. På så sätt får samtliga deltagare höra och se varandras reflektioner inom ett givet

område. Deltagarna är fria att diskutera varandras lappar. En fördel med metoden är att den lockar fram gemensamma och/eller skilda uppfattningar i frågan. Bilden som skapas ger tillfälle till gemensam diskussion. Bilderna, som deltagarna skapade relaterat till förhöjd beredskap och krig i Sverige, har i sig inte analyserats. Däremot har presentationerna och efterföljande diskussion inspelats, transkriberats, och analyserats.

Ett uppstartsformulär delades ut (se bil 2). Formulären är utformat för att få en uppfattning om en individs personliga identifikation i en fråga. Formuläret innehåller tre påståenden: 1) I jämförelse med andra frågor, är ”krig i Sverige” en viktig fråga. 2) Effekter av ett potentiellt krig i Sverige kommer att påverka mig personligen. 3) Jag kan göra något för att bidra till en god beredskap i Sverige i händelse av krig. Samtliga påståenden besvarades på en 6-gradig (1-6) skala med ändpunkterna absolut (1) och inte alls (6). Respondenter ringade in det alternativ som bäst stämde överens med den egna åsikten.

Enkäten som deltagarna fyllde i under fokusgruppsmötet syftade till att ge bakgrundsinformation samt en uppfattning om deltagarens syn på vissa försvarsrelaterade frågor. Enkäten tar upp följande områden (se bil 3):

i) Bakgrundsfrågor (ålder, kön, utbildningsnivå, sysselsättning, civilstånd, hemmaboende barn, var personen är född samt om hen bor i storstad, stad, mindre tätort eller på landsbygden).
Frågor om erfarenhet av kris eller krig (svarsalternativ ja/nej), om individen anser sig ha mer eller mindre erfarenhet än andra att hantera en allvarlig händelse (svarsalternativ: troligen mer än andra, ungefär som andra, troligen mindre än andra). iii) En fråga om Sverige ska söka Natomedlemskap (ja, nej, vet inte). På frågorna i, ii och iii kryssar deltagaren i lämpligt svar.

iv) Nio frågor om upplevda risker. Några exempel: ”Jag känner oro för en större olycka/ kris i min kommun”, ”Det händer att jag känner oro för ett väpnat angrepp mot Sverige”, ”Det militära hotet mot Sverige har minskat de senaste åren”, och ”Det finns större hot mot samhället än militära hot.” Deltagaren ska skatta och ringa in vad den anser på en skala 1-7. Siffran 1 innebär ”instämmer inte alls” och siffran 7 innebär ”instämmer helt”. Ytterligare ett svarsalternativ var möjligt ”Ingen åsikt” (siffran 0).

v) En öppen fråga om hot mot Sverige: ”Anser du att det finns andra större hot mot Sverige än olycka/kris, terrorattack och militärt hot?
I så fall vilka?” Därefter följde en öppen fråga om ledarskap i tider av krig: **”**Beskriv med fem ord vilka kvalitéer beslutsfattare (statsminister, ministrar, kommunala beslutsfattare etc) bör ha för att hantera en krigssituation väl”

vii) Slutligen fick deltagarna skatta hur de trodde att de själva, andra människor, och beslutsfattare skulle reagera vid hypotetiska krisscenarier (samhällskris, terrorattack och väpnat angrepp mot Sverige). De fick kryssa i reaktioner/känslor (Emotionell, Förnekelse, Ilska, Sorg, Chock, Rädsla/Oro, Panik, Rationell, och Irrationell) som de trodde skulle kunna drabba dem själva, andra och samhällsledare. Flera svarsalternativ var möjliga.

Deltagare

Bland deltagarna var det 14 kvinnor och 18 män. Hälften av deltagarna var i åldersspannet 46-65 år och åtta personer var 35 år eller yngre (Se tabell 1). Cirka en tredjedel (10 st) av deltagarna var gifta/sambo och två tredjedelar (22 st) levde som ensamstående. 10 personer uppgav hemmaboende barn över 18 år, 22 st var utan barn hemma.

Ålder	**Antal personer**
18-25	4
26-35	4
36-45	7
46-55	8
56-65	8
66-75	1

Tabell 1. Åldersfördelning hos deltagarna

Knappt hälften av deltagarna var tjänstemän och en fjärdedel var arbetare. Därefter i fallande antalsordning: pensionärer, studerande och företagare (se tabell 2). Endast en person bodde på landet, 12 i storstad och 19 i annan stad.

Sysselsättning	**Antal personer**
arbetare	7
tjänsteman	14
företagare	3
studerande	3
pensionär	5

Tabell 2. Deltagarnas sysselsättning

Fyra personer uppger att de har varit med om en kris, men ingen deltagare hade erfarenhet av krig. Vad gäller erfarenhet av att ha hanterat allvarliga händelser uppgav sex deltagare att de hade mer erfarenhet än andra i jämförelse med andra invånare i Sverige, 25 deltagare uppgav sig ha likvärdig erfarenhet som andra, och en person ansåg sig ha mindre erfarenhet än andra.

3. Invånares respons på broschyren och dess innehåll

När invånare fick broschyren väckte det vissa reaktioner och aktiviteter vilka redovisas nedan. Resultatet kommer både från delstudie 1 (datamaterial från KC) med den direkta responsen veckorna omedelbart efter att broschyren hade distribuerats, samt från delstudie 2 (datamaterial från fokusgrupperna) där datainsamlingen gjordes ca 6 månader efter lanseringen.

Här tas teman upp som återkommit i båda delstudierna, det gäller dels själva distributionen av broschyren, dels sakinnehåll vad gäller skyddsrum, krigsplacering samt formuleringen ”vi ger aldrig upp”.

3.1 Distribution av broschyren

Broschyren och dess innehåll upplevdes av många som positivt: ”Äntligen har den kommit.” Det visade sig att även de som redan fått broschyren ville ha fler. Orsakerna varierade, t ex så ville flera privatpersoner att alla i hushållet skulle ha en egen broschyr. Några invånare vill även använda broschyren i utbildningssammanhang. Förslag fanns om att den tryckta broschyren skulle utkomma årligen. En annan positiv åsikt som framfördes var att broschyren och dess innehåll skapar en mental beredskap som underlättar vid en eventuell händelse.

Det fanns en stor medvetenhet bland invånarna att broschyren skulle distribueras. Av 5 miljoner tryckta exemplar var det ca 100st som blev felaktiga och ett antal hushåll fick inte broschyren i utsatt tid. Bland dessa personer blev några irriterade och ringde till KC. Någon uttryckte det så här: ”Det är skandal av MSB.” Andra ifrågasatte och ville veta kostnaden för ”spektaklet” (tryck och distribution av broschyren).

3.2 Sakinnehåll

Under denna rubrik tas fyra områden upp baserade på reaktioner från invånare på broschyrens innehåll. De första tre områdena har både rapporterats från kontaktcentrumets personal och kommit upp i diskussion bland deltagarna i fokusgruppssamtalen: skyddsrum, krigsplacering samt formuleringen: ”vi ger aldrig upp.” Därefter redovisas några generella (negativa) synpunkter på innehållet i broschyren.

Skyddsrum

Flera personer visste inte var deras närmaste skyddsrum fanns, eller hur de skulle hitta den informationen. De trodde även att de flesta skyddsrum var borttagna, eller att de som finns inte längre går att använda. Det förekom frågor om säkerheten i skyddsrummen och vem som stod för den. Funderingar fanns om det kommer att finnas beväpnade vakter som håller ordning. En orsak till

behovet av vakter, som några personer framförde, är att det kommer att bli bråk om exempelvis livsmedel om inte alla har tillgång till mat och människor inte vill dela med sig. En annan fundering var vilken utrustning som finns i ett skyddsrum. Går det till exempel att laga mat där? Invånare med husdjur undrar om dessa kan följa med i utrymmet.

Krigsplacering
Ett antal personer vet var de är krigsplacerade. Men för de allra flesta är det oklart om de har en krigsplacering och vad det i så fall innebär samt vilka uppgifter som kan krävas att de utför. Denna osäkerhet gäller främst yngre personer men återfinns även hos något äldre. Vissa personer säger att de inte tänker godkänna sin placering eller att de eventuellt vill lämna landet för att slippa sin placering. Flera föräldrar hörde av sig och var oroade över att deras barn måste inställa sig vid ett eventuellt krig. Andra som blev oroade av innehållet i broschyren och texten om att de har plikt att delta, var individer som kommit till Sverige som flyktingar för att slippa krig i sina hemländer.

Formulering i broschyren ”vi ger aldrig upp”
I broschyren informeras invånarna att ”vi ger aldrig upp” (i händelse av krig). Uttrycket får delade reaktioner. De som är negativa till uttrycket anser att det är ”osvenskt” och ”omodernt.” Åter andra anser att det inte är relevant, att det inte enbart kan handla om att ”vinna eller dö”, då det måste finnas gråzoner. Åsikten finns bland flera att det kan vara bättre att ge upp och rädda liv så att samhället kan fortsätta som förut, även om det innebär att ”en annan flagga sätts upp.” De som är positiva till formuleringen anger bland annat att då information och kommunikation redan idag kan vara falsk, är det bra att myndigheterna redan nu säger hur de tänker agera och tydliggör förväntningar på samhällets invånare. Andra positiva röster menar att det är ett sätt att få invånarna mentalt förberedda då det ingjuter mod hos individen.

Generella åsikter om innehållet i broschyren
Förutom specifikt sakinnehåll ifrågasattes budskapet i broschyren av flera personer i generella termer. Broschyren ansågs ha fel fokus, krisinriktning ansågs vara ok, men inte ”krigspropaganda.” Kommenterar om broschyrens fokus gällde också att invandringen är (det verkliga) problemet i samhället, inte kris, krig, eller miljöfrågor. Att broschyren också tar upp mångfald är inte relevant då ”Sverige är svenskt och broschyren borde vara (enbart) på svenska”.

(För mer information om synpunkter på broschyren och dess innehåll se Hede, 2018)

3.3 **Att ta emot samtalen**

Kontaktcentrumets personal bestod i huvudsak av en tillfälligt sammansatt grupp. Personalen på KC fick ta emot reaktioner och frågor från invånare. Vad tyckte personalen om sin tid som informationsgivare?

Personalen ansåg att de hade fått en bra utbildning för uppdraget och var väl förberedda för de sakfrågor som de fick besvara. I frågor om exempelvis skyddsrum fanns det fast anställd personal vid MSB som kunde besvara dessa. Vissa samtal var jobbiga för KC personalen. Det kunde handla om

individer som ville veta var de stod åsiktsmässigt i vissa frågor som inte hade med broschyren att göra (t ex politiskt eller i invandrarfrågan). Några ville veta deras kompetens och varför de fått sitt uppdrag. Åter andra ville bara ”gnälla av sig.” Det fanns också personer som hörde av sig och på olika sätt var mycket krävande. Personalen hade möjlighet att be någon annan att ta över ett besvärligt samtal, det hände vid några tillfällen.

I slutet av öppettiden för KC sade sig personalen vara positiv över sitt uppdrag samt att frågor om krishantering och samhällets säkerhet hade väckts hos dem själv.

4. Föreställningar och reaktioner på scenarier om krig

Fokusgruppsamtalen var avsedda att ge en fördjupad belysning av olika föreställningar och attityder som aktualiseras hos deltagarna kopplade till scenarier om förhöjd beredskap och krig i dagens Sverige.

Analysen från samtliga tre fokusgruppsamtal resulterade i tre huvudteman. Första temat handlar om bilden av hoten idag och vad ett krig kan innebära. Det andra temat beskriver deltagarnas reflektioner kring egen sårbarhet, vilka konsekvenser ett krig skulle innebära för dem själva och deras närmaste. I det tredje temat vidgas perspektivet till försvaret, samhället och den egna rollen i ett större sammanhang. Dessa tre teman och de underteman som ingår i vart och ett beskrivs närmare i nedanstående text.

4.1 Tema 1: Hotbilden och föreställningar om krig

Underteman inom huvudtemat *Hotbilden och föreställningar om krig* handlar om själva hotbilden, om hur ett eventuellt krig skulle te sig och om sannolikheten för olika krigsliknande scenarier som kan drabba Sverige. Det är tydligt att deltagarna i de tre samtalsgrupperna inte hade en enad eller klar uppfattning om någon av dessa tre aspekter, utan här framkom olika meningar.

4.1.1 Hotbilden mot Sverige

När deltagarna diskuterar vilka hotbilder de ser framför sig så är det tre länder de tar upp som tänkbara att föra olika typer av krig mot Sverige: Ryssland, Kina och USA. Krigshoten spänner över allt från regelrätt krig med vapen, till it-attacker, självmordsbombare, attacker mot samhällsviktiga system, samt infiltrering av islam.

Flera nämner Ryssland som ett hot mot Sverige. Här hänvisas till att Ryssland är den stormakt som ligger närmast Sverige geografiskt, men även till historien. Ryssland har sedan tidigare (under kalla krigets dagar) upplevts som ett starkt hot mot landet. Deltagare anger också konkreta historiska skäl till att Ryssland ses som det största hotet för ett regelrätt krig, såsom i följande dialog:

> *Eftersom jag är från Västerbottenskusten så är lite grann krig … Jag tänker ja, men det är ryssen, de kom för 200 år sen. Det är första associationen.*
>
> *Så du tänker ett regelrätt krig, en invasion?*

Ja, men det är den första associationen eftersom det fortfarande är lite levande. Många har kvar kulhålen i husen.

Snarare än ett regelrätt krig då annan makt tränger in i Sverige med konventionella vapen, ses hotbilden kunna vara en terrorist/antagonist som redan finns inom landet, som vet hur landet fungerar, och är bekant med dess geografi. Attacken kommer att ske i form av en självmordsbomb:

Jag tänker att ett krig, det kanske inte är, som du sa där borta, att man kryper i busken. Utan att det kommer att ske på ett mycket effektivare sätt. Och det ser vi när de ... På Afghanistan som vi pratar om då, jag menar där är det ... Vad är det som händer? Jo, det är en självmordsbombare som ger sig in någonstans och saboterar. Och jag tror att det är den typen utav fiender som vi har.

En form av vapenlös hotbild anses vara it-attacker. Deltagarna uttrycker en oro för att USA:s president Trump fattar beslut som kan påverka säkerhetsläget i Sverige, vilket exemplifieras av följande uttalande:

Men är det it-attacker och sånt så är nästan USA värre för det finns ofantliga mängder uppe i rymden eller hos cybermolnen däruppe som svenska företag och staten och sjukvården har lagrat i, som ägs av amerikanare eller amerikanska staten. Så börjar Trumpen ... han kan bara släcka ner sjukvården, [gör ljud] borta.

I kontrast till att se ett enskilt land som en reell hotbild mot Sveriges säkerhet framhålls andra risker såsom social utsatthet:

”Jag tror inte att Ryssland är så jätteintresserade av oss, jag tror att det är andra problem som kommer att dyka upp, att det är mycket hemlöshet, olika skillnader, folk som inte har det bra. Det blir nog på något annat sätt.”

Infiltrering tas upp som en påverkansaspekt och här menar några att ett ökat inflytande av islam skulle förändrar vårt samhälle inifrån.

4.1.2 **Krigets karaktär**

Uppfattningar om hur ett krig i Sverige kommer att se ut varierar mellan de olika deltagarna. Endast ett fåtal nämner ett krig som innefattar soldater, vapen och bomber. Flertalet menar snarare att ett krig i Sverige kommer att se annorlunda ut i jämförelse med de konventionella krig som pågår idag i Syrien och Afghanistan:

Afghanistan och de delarna, det är en typ av krig. Jag tror att i så fall blir det på ett annat sätt här.

Jag tror fortfarande att landet (Sverige) kommer att hålla ihop lite bättre än vad de gör där.

Ett krig, menar deltagarna, kan starta genom att slå ut våra samhällssystem i syfte att försvaga invånarnas motståndskraft, vilket följande två citat illustrerar:

… det kommer inte kräla folk i buskarna utan ger de sig på oss så kommer det bli via attacker, att sätta alla våra samhällsystem ur spel.

Det är inte så att ryssen knackar på min dörr, utan snarare att det blir väldigt kallt och tråkigt i mitt hus. Därför att det är lättare att slå ut ett värmeverk i Skövde än att slåss med 50 000 invånare. 50 000 invånare som fryser när det är minus 15, de är inte alls lika tuffa.

Deltagarna diskuterar olika begränsningar i hur ett eventuellt krig skulle drabba Sverige. Vissa menar att det inte är troligt att ett krig innebär att hela Sverige ockuperas, snarare är det strategiska delar som är av intresse för andra makter:

Jag tänker mycket på Ryssland och Gotland, det är något som jag har i mina tankar. Just mot Gotland, att det är någonting som att det kanske bara försvinner från Sverige.
Men fortfarande kommer landet funka lika bra som det gör i dag, fast med lite mindre areal. Varför ska Gotland försvinna?

För att det är en strategisk plats

I större perspektiv så kan man ta hela södra Sverige så har man Öresund givetvis mot danska sidan. Finns väl varianter på det här, det handlar bara om att skydda sitt transportnät ut i landet igen.

Om delar av landet ockuperas så tror några att Sverige kommer att fungera som vanligt, att det inte är ett större problem. Ingen i grupperna ifrågasatte det påståendet.

4.1.3 **Sannolikheten för ett krig i Sverige**

Vad gäller sannolikheten för ett krig i Sverige pendlar diskussionerna mellan att det inte är troligt till att det redan pågår ett långsamt övertagande av landet. Flera anser att ett regelrätt krig, med en främmande makt som finns i vårt samhälle, är ett osannolikt och närmast omöjligt scenario:

Och då tänkte jag krig i Sverige, då tänkte jag verkligen krig. Alltså soldater på gatorna-krig. Det var så, det var

det jag såg framför mig. Och det första ordet som kom, det var 'omöjligt'.

Om en attack skulle ske mot Sverige så anser några att det inte är Sverige som är den huvudsakliga måltavlan då vi anses vara ett litet och obetydligt land. Det är snarare något annat land eller någon av våra koalitioner som de vill påverka i en attack:

Och att sannolikheten att det är någon som bara attackerar Sverige och inte går på ett större sammanhang, att det inte känns så sannolikt för mig. Ja, hur funkar det samarbetet? (samarbete syftar på NATO, EU)

Men de kanske skulle attackera Sverige för att kolla hur andra länder skulle reagera.

I den diskussion som fördes ansåg de flesta att ett väpnat krig mot Sverige inte är troligt. Däremot så menar de att stormakter redan har startat ett övertagande av landet. Detta görs genom köp av strategiska företag, platser och infrastruktur:

Kina som vill köpa en hamn på Gotland.

Ja, men det har ju även Ryssland gjort. Också försöka köpa hamnar och investerat i infrastruktur.

Deltagarna poängterar också att stormakterna tar över viktig verksamhet även på andra ställen i Europa, vilket följande dialog illustrerar:

Men Kina har verkligen fått ett genomslag. Jag menar de äger Portugals största hamn.

Kina har ju köpt Pireus också.

Om det finns ett starkt inflytande av stormakter inom ett land, hotas den nationella säkerheten, demokratin och självständigheten anser deltagarna. I ett exempel på att stormakternas inflytande påverkar självbestämmandet beskrivs hur Portugal inte tar ställning mot den stormakt som har intressen i landet:

… efter vad jag har hört, om det nu är rätt eller falsk information, så la Portugal ner sin röst i EU i någon fråga som rörde Kina. För de kände att de var så pass beroende utav Kina.

Då har liksom våra demokratier redan fått en törn.

4.2 **Tema 2: Konsekvenser av krig för individen**

När deltagarna diskuterar konsekvenserna av en krigssituation och hur det skulle drabba dem själva så framkommer en stark oro för att hela deras tillvaro raseras/vänds upp och ned. Scenariot de ser framför sig omfattar brister på

materiella resurser, oro för ensamhet, isolering samt utsatthet. Ett krig i Sverige är något som deltagarna tror de kan ställas inför, även om de ser det som osannolikt. De anser sig, till stor del, vara oförberedda på att hantera en krigsliknande situation. De undrar även om samhällets planering inför ett eventuellt krig är tillräcklig. Sin egen och samhällets brist på beredskap väcker känslor av rädsla och oro.

4.2.1 **Brist på resurser**

Ett återkommande tema under samtalen är att det kommer att råda brist på det som vi tar för givet idag såsom elenergi och mat. Åtminstone blir det problematiskt efter ett tag, följande citat sammanfattar vad många uttrycker:

> *Mat är väl ett problem på sikt, de flesta klarar sig en vecka och med lite torrvaror och konserver så klarar man sig kanske både två och tre och fyra veckor men sen börjar det bli problem.*

Matbrist och svält är oroande och några deltagare diskuterar i termer av att en del av problemet är för få matleverantörer:

> *Butikerna har inte så stora lager i dag heller, så att …*
>
> *Nej, det kommer tömmas rätt fort.*
>
> *Och sen är det väldigt få spridningspunkter, jag menar det är tre stora grossister i Sverige i dag.*

I synen på tillgång till vatten har deltagarna olika uppfattning. Några anser att färskvatten inte är ett problem, där de bor, då de har tillgång till ett vattendrag där de kan hämta vatten. Andra anser att vattentillgången kan minska snabbt, vilket kan få människor att känna panik. Som exempel på detta togs torkan sommaren 2018 upp då vatten inte fanns att köpa i butikerna. Några menade att vatten i butikerna inte är att räkna med och att det vatten som finns i kranarna (om det är tjänligt) borde räcka.

Brist på drivmedel leder till att det är svårt att ta sig till jobbet. Ytterligare en aspekt som tas upp är isolering, vilket brist på drivmedel kan leda till.

> *Isolering. Man kommer inte kunna förflytta sig på det sätt som vi är vana vid. Vi är ju väldigt vana vid att resa och vara rörliga och leva i ett större sammanhang och det kommer vi inte heller kunna göra.*

När det värsta inträffar kommer livet att bli annorlunda jämfört med den bekväma vardag som de flesta är vana vid och då studier, jobb och fritid drabbas:

> *Jag kan prata för mig själv, man är ganska bekväm av sig. Det finnas alltid mat, jag har en bil. Den dagen jag kanske inte kan tanka eller maten står, kanske inte exakt lika*

mycket på matbordet. Så det är sån här oro då, jag ser …

Därför att om det försvinner el, vatten, värme så har vi oftast inga jobb kvar. Då står vi och ska sköta oss själva egentligen.

4.2.2 **Hur kan man hantera situationen?**

För att kunna hantera en krigssituation diskuterar deltagarna i termer av vad de ska göra för att kunna klara sig. Det handlar om att ta ett större eget ansvar, att bunkra förnödenheter, planera sin konsumtion samt att alla måste hjälpas åt för att kunna klara sig.

En insikt som flertalet nämner är att de kommer att behöva ta ett större eget ansvar för sin situation i ett läge där det vanliga nätverket i form av familj och vänner kanske inte finns närvarande på samma sätt. En kvinna uttrycker det så här:

Tanken slog mig att mannen jobbar i försvarsmakten och det har jag känt mig så himla trygg med. Men nu när frågan kom upp så här så känner jag att jag är inte så jädra trygg, för jag har förlitat mig på honom. Så att jag får nog ta reda på lite mer saker själv, hur jag ska bära mig åt i ett krig./…/ hur ska jag hantera alla våra barn?

Alla har inte samma möjligheter att kunna klara sig själva och ta ett eget ansvar fullt ut, utan kommer att behöva andra som kan hjälpa dem. En deltagare med funktionsnedsättning inser att det skulle bli problematiskt att till exempel kunna klara sig om strömmen går:

Jag bor i ett höghus så jag funderar på hur jag ska komma ut om vi inte har någon ström. /…/ Och hur gör jag för att ringa efter hjälp om inte telefonerna funkar. Och handla och det här med pengar.

Planer för att klara sig

När deltagarna kommer in på hur de ska klara en tid av oro och brist på resurser, framkommer att de kan tänka sig att bunkra varor, men bekymrar sig över hur de ska kunna betala, både före och under en krigssituation.

Ett antal deltagare har börjat lägga upp ett matförråd inspirerade av rekommendationer:

Jag vet inte om det var i guiden, jag har faktiskt någon form av matförråd hemma just med tanke på det. Jag vet inte om det var från den där guiden eller någon annanstans, men mat och vitamintabletter för 20 dar eller någonting.

Men, för att kunna lägga upp ett förråd så krävs det pengar. En oro och frustration finns hos de som inte har möjlighet av ekonomiska skäl att vara förutseende.

> *Jag är sjukpensionär och det kan störa mig lite grann, att jag inte kan ha den där summan pengar ligga till eventuellt behov då.*

Ett antal deltagare har samlat på sig ett förråd av mat och andra förnödenheter. Andra pratar om att de har tänkt bunkra upp med varor. Men även bland de som bunkrat så kommer inte förrådet att räcka hur länge som helst:

> *Jag har värmekällor, jag har vatten, jag kommer klara mig i mitt hus i en månad, vintertid, utan bekymmer. Men sen börjar det faktiskt ta av reserverna. Vad ska vi äta i det här avlånga landet?*

Samtliga grupper tar upp problematiken med hur de ska kunna betala då hantering av pengar/betalmedel troligtvis inte kommer att fungera. Detta är en begränsning som de själva inte har kontroll över och därför inte kan ha en god beredskap för. Följande två citat illustrerar hur diskussionen gick:

> *Och det här med affärerna, det är inte bara hur vi ska betala, vi kan ha kontanter hemma då. Men hur ska de ta betalt? Jag vet inte att det finns någon butik som inte är datoriserad i dag och finns det ingen ström, då fungerar inte kassorna. Hur ska de kunna ta betalt?*

> */…/ kontanter kan alltid kanske vara bra. Korten kanske inte fungerar. Sen är frågan vilken valuta som gäller.*

För att kunna hantera situationen menar någon att hushållen måste vara försiktig och spara på de resurser som finns genom att tänka sig för hur man konsumerar.

Den personliga beredskapen diskuteras även i termer av skyddsrum. Den personliga beredskapen eller agerandet vid krig innefattar att fysiskt kunna ta skydd. Det råder en oklar uppfattning bland deltagarna var skyddsrum finns och/eller om de som tidigare funnits är borttagna.

Att hjälpas åt

Ett starkt tema i diskussionerna är att i tider av oro så hjälper människor varandra. Flera ansåg att de hade vänner eller bekanta som de kunde vända sig till för att få hjälp. Främst var det mat och skydd de åsyftade. De flesta utrycker också en vilja att hjälpa andra. Det gällde då i första hand grannar eller släktingar som inte klarar sig själva. En deltagare som befann sig på Drottninggatan i Stockholm 2017 när terrorattacken skedde, relaterade till att tryggheten för familjen var det viktigaste i ett kaotiskt läge. Och flertalet anger att deras första prioritet är familj och nära anhöriga, det kommer före att hjälpa andra:

> *Jag tänker nog också väldigt mycket rädsla till en början.*

Och sen att man vill samla … försöka samla familjen, tror jag. Och där tror jag kanske att jag tänker annorlunda när man sen ska försöka bli lite systematisk och fokuserad och praktisk i sitt tänkande, att jag tror att det kanske blir så att man faktiskt fokuserar mycket på sin familj och sina nära och kära. Det vet jag ju … det är hemskt att tänka så, men jag tror att det skulle kunna bli så, att man fokuserar på sina anhöriga mest.

4.2.3 **Fly eller stanna?**

Grupperna diskuterade var de skulle vilja befinna sig i händelse av krig. I diskussionerna visade det sig att det fanns två motstridiga åsikter inom grupperna, å ena sidan finns de som förordade att stanna kvar i tätorten, å andra sida de som vill ut på landsbygden, eller till och med fly landet. Argumenten för att stanna eller fly handlar om tre motsättningar: försörjning vs trygghet, risk vs skydd, och distans vs närhet. Även om dessa inte ter sig som motsättningar i ordens fulla bemärkelse, handlar det om avvägningar som deltagarna sätter som motsatsförhållanden. De olika sätten att argumentera redovisas nedan.

Försörjning vs trygghet
Ett argument för att lämna staden handlar om det är sämre möjligheter för den som lever i en stor stad att kunna försörja sig och överleva:

Alltså jag bor i centrala Stockholm och jag tror att det är ett ganska dåligt ställe att vara på när det är krig. Bortsett från allting annat så är det alldeles för många människor på för liten yta för att vi ska kunna försörja oss. Så att om det ska … om det blir långvarigt och jag funderar på att överleva så tror jag att jag kommer att vilja förflytta mig.

Som argument för att stanna i staden uttrycker deltagare att det är tryggare där, för även om det är lättare att försörja sig på landet så är det viktigt med tillgång till information, som anses bättre i en stad:

Försörjningsmässigt så tror jag nog att jag kanske skulle kunna tänka på att åka hem till Småland eller något sånt där, men annars trygghetsmässigt så hade jag nog hellre stannat kvar i stan. För att jag tror att här … Det är lättare
att få informationen här och följa med och jag är inte så säker på …

Risk vs skydd
Personer som vill stanna i staden anger också som motiv att det finns fler skyddsrum och att de är väl utmärkta. Medan de som vill lämna staden

argumenterar för att det är större risk att det blir ett anfall mot en stad än mot ett fåtal hus på landsbygden. Därför är det bättre att befinna sig i glesbygd.

Jag lämnar stan, snabbt.

Du lämnar stan. Ja. Och åker till Dalarna, för där känner du dig mer trygg?

Ja, det tror jag att man är betydligt mindre utsatt där än i Stockholm. Det är ju glesbygd där /.../. Dum idé att försöka bomba någon där.

Distans vs närhet

Om man bor för nära en oroshärd är det svårt att få en uppfattning om vad som händer, menar en person. Därför anses det bättre att lämna staden (som anses mer troligt bli attackerad) för att få distans till vad som sker:

Jo, men jag får nog känslan att jag skulle vilja sticka bort och få distans och lite överblick och vad händer för någonting och få lite grepp på det. Det lär man inte kunna klara här.

Som motvikt till distans från händelsen, och stanna kvar i staden, finns behovet att ha närhet till många människor, vilket är ett viktigt argument för att inte flytta ut på landet, en person uttryckte sig så här:

Man skulle vilja vara på samma ställe som de som man brydde sig om och gärna på något sätt vara med i så stor grupp som möjligt så att man känner att man har någon ... Ja, man skulle inte vilja vara ensam.

Några av deltagarna har redan planerat för en snabb reträtt och sett över möjligheten till att kunna klara sig praktiskt på landet. Följande citat är från en av deltagarna och beskriver hur de tänkt inom familjen:

Ja, och faktum är att vi faktiskt har pratat om det och just kollat upp ute på landet. Vad skulle det innebära om allting slogs ut i stan? Vi har egen brunn, vi har vedspis ... Vi har faktiskt kollat såna saker, sett till ... Där har vi konserver och såna grejer.

4.2.4 **Känslor och ansvar**

Deltagarna menar att den förvirring och kaos som kännetecknar ett samhälle i krig medför att individer inte beter sig logiskt. Ett ologiskt beteende medför bekymmer inom många områden, t ex transporter, mat och sjukvård.

Hur deltagarna själva skulle reagera och agera är det få av dem som kan sätta sig in i:

Då kanske man hade tänkt så här ”men jag kommer handla rationellt och tänka så och så”. Men sen så kanske man beter sig på ett helt annat sätt än vad man både önskar och tror.

En återkommande emotion är rädsla. Rädslan uttrycks i ord som livrädd, tokorolig och jätterädd. En orsak till rädsla är ovissheten, att inte veta vad som kommer att ske eller hur länge det kommer att pågå, vilket följande citat illustrerar:

Ja, jag skulle tro att får man en signal att nu är Sverige i krig så skulle det förmodligen bli lite kaos i huvudet och … ja, rädd. Är det här någonting som går över på två dagar för att vi inte kan försvara oss och inte får någon hjälp, eller är det här någonting som kommer bli utdraget? Nej, jag skulle nog vara jätterädd. Och inte egentligen veta vad jag är rädd för.

Vad som framstår som ett dilemma för de som är föräldrar är hur de kan hjälpa och stötta sina barn. Någon tycker att man inte ska oroa sina barn, men att de redan nu försöker bidra till att göra dem självständiga och trygga, för att de ska kunna klara påfrestande situationer. Andra funderar på vad de kan göra för att underlätta för barnen i en pågående situation.

Ja, alltså man skiter väl lite i sig själv, men man tänker på barnen och hur det ska lösa sig för dem, deras framtid.

Just framtiden för barnen som växer upp i skuggan av ett krig, föranledde existentiella frågor om vad barnen har att leva för vid ett eventuellt krig:

Vad ska man utbilda sig till, hur ska man leva, vad har man att leva för?

Oro för hur andra människor som man bryr sig om har det, kan göra så att man själv mår psykiskt dåligt. En deltagare beskriver det så här:

Då tänker jag på familj, vänner, kollegor, folk jag känner. Hör man att någon har skadat sig eller någon har drabbats, då mår man väldigt dåligt.

4.3 **Tema 3: Samhället i krig och den egna rollen**

Under fokussamtalen diskuterades uppfattningar om samhällets och individens beredskap för att hantera påfrestningar som ett eventuellt krig kan innebära. Samtalen berörde bland annat behovet av ett starkt militärt försvar i Sverige, men det fanns olika uppfattningar vad det innebär och en osäkerhet hur försvaret ser ut idag. En del av ett starkt försvar är invånarna i landet, men uppfattningen bland deltagarna är att det råder bristande stridsvilja generellt bland invånare. En annan tänkbar brist för ett starkt försvar, som deltagarna oroade sig för, är osäkerhet om det finns ett samarbete i beredskapsfrågor

mellan olika myndigheter i viktiga frågor. I samband med beredskapsdiskussionen uttrycktes förväntningar på hur samhällets ledare ska arbeta med dessa frågor, samt hur de ser på ledares kvalitéer och agerande i händelse av krig. När deltagarna pratade om den egna rollen vid ett krigsscenario framkom vilka drivkrafter som får dem att vilja bidra, samt att de känner sammanhang och mening i situationen.

Det känns som att samhället är väldigt sårbart. Man tar för givet att det där ska funka och tuffa på i bakgrunden. Folk blir ju vansinniga om ett pendeltåg är tre minuter försenat. Jag tänker om det skulle varit krig liksom, så är ju allt bara … ingenting är att räkna med.

4.3.1 Sveriges försvar

Det finns delade meningar bland deltagarna om Sverige ska ingå i en militärallians eller skydda sig genom diplomati och neutralitet. Oavsett inställning, när deltagarna pratar om Sveriges militära försvar, framkommer det att ett försvar behövs, men det är ovisst om resurser finns i tillräcklig omfattning. Deltagarna diskuterar även vilka uppgifter de anser att försvarsmakten ska ha. Ytterligare ett resonemang handlar om (bristande) viljan hos invånare att försvara Sverige.

De flesta menade att Sverige behöver ett starkt och välfungerande försvar. De som arbetar inom försvaret anses vara kompetenta, men osäkerhet finns exempelvis om bemanningen är tillräcklig:

Jag tänker att vi har en bra beredskap om det skulle bli krig.

Har vi det?

Ja, jag hoppas det. De är välutbildade i alla fall, de som finns.

Ja, men finns det så värst många längre?

Om man tar hem alla från alla andra länder så kanske vi kan mobilisera oss bra.

Vad gäller resurser till försvaret framförs åsikten att samhällets beslutsfattare ska arbeta för ett starkt försvar. Men budgeten för försvaret anses inte självklart behöva vara stor:

”Det är inte en garanti att Sverige blir starkare bara för att vi skulle femdubbla försvarsbudgeten. Det är inte säkert att det gör Sverige säkrare.”

Diskussionen och åsikter kring att försvarets budget inte behöver vara så stor baseras på att det är osäkert vilken form av hotbild och scenario som eventuellt kommer att drabba landet och att det därför är svårt att veta var pengarna gör bäst nytta:

Jag menar, hur mycket ska man lägga på ett försvar? /…/ Man kan slå ut … till exempel som vi pratade om innan, med … ja, med strömtillförsel och såna saker. Och jag menar, det … då kan man ju stå med hur mycket försvar man vill.

Försvarets uppgift, som deltagarna ser på den, innebär inte enbart väpnad strid. De förväntas organisera och samordna konsekvenserna i det civila samhället i händelse av krig:

Jag tänker att det är Försvarsmakten ganska viktig som organisationspunkt, på något sätt, att ta hand om oss. För jag tänker att försvar inte bara är vapenfrågan och att aktivt skjuta ner en fiende. Utan jag tänker att det handlar om att förse oss med ström och vatten, att evakuera oss om vi behöver det. Vem har resurser att göra det? Alltså, det är ju någon som måste samordna det. /…/ Jag kan inte så mycket om det, men jag tänker att det är Försvarsmakten bland annat och hemvärn och så som ingår i det, som är jätteviktiga faktorer i ett sånt skarpt läge. Så att jag ser att försvar kan vara väldigt mycket, inte bara att vi köper dyra vapen.

Befolkningens vilja att ta ansvar för landets säkerhet anses vara låg i dag. Detta anser deltagarna vara negativt för landets försvar, och vara ett uttryck för bristfällig patriotism:

Det var ju som första världskriget när man fick in det här med att … Det var ju med glädje som de stack iväg innan de gick åt … ja, i skyttegravarna. Men jag menar, som själva kampviljan och nationalismen var det ingen hejd på i början. Alltså, folk ville ut det där kriget. Och det känns som att det … det känns inte riktigt i dag på något sätt, det heroiska alltså.

För att komma tillrätta med bristande försvarsvilja menade deltagarna att alla i Sverige borde genomgå en militär- eller civil försvarsutbildning då flertalet unga idag inte vet vad det innebär.

Jag tror absolut att värnplikten är extremt viktig för att inte bara vi ska ha tillräcklig personal, men också att vi ska

ha medborgare som kommer ha viljan att försvara oss om vi måste. Utan den är jag rädd att vi förlorar vår vikänsla, och då kommer vi inte ha något att slåss för om vi måste.

Detta är också tydligt när det visar sig att de yngre deltagarna inte känner till vad det till exempel innebär att vara krigsplacerad.

Även om det upplevs finnas en bristande vilja att försvara landet, så uttrycker framförallt kvinnorna att de vill bjuda motstånd, i någon form (t ex initiera en motståndsrörelse eller ingå i en sådan).

4.3.2 Beredskap på samhällsnivå

Fokusgruppsamtalen kommer in på frågan om våra olika myndigheter samarbetar i frågor som rör en förändrad tillvaro i händelse av höjd beredskap eller krig. De ”hoppas på det” men är inte säkra på att det görs.

När deltagarna diskuterar beredskap på samhällsnivå finns det vissa brister, eller osäkerhet om hur det fungerar, som de lyfter fram. Det är främst två områden som tas upp: tillgång på mat och skyddsrum.

Mat, brist på mat, är en oroskälla som redovisats tidigare. Här är fokus att omvärlden har förändrats och att det idag är mindre optimism och ett större hot mot vårt samhälle. Därför behöver det finnas en planering på samhällsnivå för hur invånare ska kunna få tillgång till mat.

Efter att Berlinmuren föll och kalla kriget tog slut fanns det en sån hoppfullhet i hela världen att allting skulle bli bättre från nu. Men sista åren känns det som att allt det där har vänt. Det blir bara värre och värre igen. Så känner jag det i alla fall. Då känns det som ett större behov av att bygga upp de här konservlagren och lite fler bönder på gårdarna för att klara det. Jag tror att det är många som tänker så.

Deltagarna resonerar att som det ser ut idag verkar det inte troligt att den mat som leverantörerna har kommer att räcka så länge, samtidigt som vår nationella produktion är låg.

Det där med maten, alltså vår självförsörjningsgrad i Sverige, den har sjunkit markant. Jag vet inte var den är eller vad man har för målsättning, men i Finland lär de ha 80 %. Och frågan är om vi har hälften utav det i Sverige. Det fanns lager förr i tiden på livsmedel.

Mm, det gjorde det.

Men det är borta, allt. Allt sånt är borta.

Även skyddsrum har tagits upp tidigare, men här är frågan om det finns en plan från samhällets sida för att säkerställa att alla invånare har tillgång till skyddsrum för att kunna skydda sig och sina anhöriga. Det råder delade

meningar bland deltagarna om planering av och utbyggnad av skyddsrum faktiskt pågår.

4.3.3 Förväntningar på samhällets beslutsfattare

Förväntningarna på samhällets beslutsfattare under höjd beredskap eller under en krigssituation är höga. Invånarna förväntar sig att beslutsfattare samarbetar med andra myndigheter i beredskapsfrågor för att landet ska få en hög beredskap innan något inträffar. Beslutsfattare förväntas också planera för olika krigsscenarier.

Vad som kännetecknar en bra beslutsfattare diskuteras också utifrån önskvärda kvalitéer och ageranden. Bland de viktigaste egenskaper som diskuterades bland deltagarna vara att kunna fatta riktiga och viktiga beslut under påfrestande förhållanden. Att fatta beslut visar på handlingskraft, vilket inbegriper dels att fatta beslut under tidspress och med begränsad information, och dels att stå för de beslut som fattas. Men att i en krigssituation nå konsensus kring beslut trodde deltagarna inte skulle fungera:

> *Det gäller att fatta ett beslut snabbt och därefter följa det beslutet hela vägen, det kanske inte blir perfekt men man får utvärdera efteråt. Annars finns risken att man hamnar efter och då är det kört!*

För att kunna fatta beslut måste beslutsfattare vara kunnig. Om inte beslutsfattaren själv behärskar områden som behövs, ska hen vara prestigelös och söka kunskap och samarbete hos andra som har den relevanta kompetensen. Prestigelöshet ansågs som grunden för att kunna leda andra.

Om en beslutsfattare ska få med sig invånare, och kunna påverka dem i rätt riktning, menade grupperna att det är viktigt att beslutsfattaren kan formulera ett budskap så att invånare förstår vad som sägs. Budskapet måste vara transparent och uppfattas som trovärdigt. Beslutsfattare som kan kommunicera på ett tydligt och bra sätt anses vara lämplig att leda vid ett eventuellt krig.

En god beslutsfattare ska också ha en förmåga att hålla stridsmoralen hög bland invånarna. Det kan innebära att vid potentiella motgångar så bör beslutsfattaren, även om hen är transparent om negativa aspekter, motivera och skapa en attityd av styrka och gemenskap hos invånarna.

(För mer information om förväntningar på samhällets ledare se Kingstedt, 2018)

4.3.4 Drivkrafter för att själv agera och bidra

När deltagarna fick tänka sig in i en situation där Sverige är i krig, upplevdes det vara svårt i början. Men med stöd av stimulimaterial (se bilaga 2, samt broschyren *”Om krisen eller kriget kommer”*) och diskussioner i grupperna framkom allt eftersom en bild av hur deltagarna såg dels på sitt eget sätt att

agera, dels hur de såg på möjligheter att bidra till att försvara landet. Två teman beträffande att själv agera handlade om : drivkrafter för att agera, samt sammanhang och mening.

> *Jag skulle hellre vilja vara i ett sammanhang där jag kunde ha en funktion och man kunde kanske kanalisera alla sina känslor i någon typ av så här rörelse framåt eller att man försökte börja odla eller säkra några lokaler*

Känslor som drivkrafter för att agera

Känslor, främst ilska, lyfts fram som en drivkraft för att vilja agera och bidra till försvaret av Sverige. Andra drivkrafter handlar om önskan att befinna sig i ett sammanhang, samt upplevelsen av att i den allvarliga situationen vilja bidra och fylla en viktig funktion.

> *Det är jättesvårt att sätta sig in i hur man kommer att reagera exakt. Det kommer också stå i relation till hur mycket information man kan få och hur ensam man känner sig, eller utsatt, eller hur omhändertagen man känner sig. Så ens egen situation kommer att säkert pendla fram och tillbaka om det är skarpt läge.*

Citatet illustrerar svårigheten med att förutse sina reaktioner på ett scenario som upplevs som osannolikt, och som man inte varit med om tidigare. Citatet belyser också behovet av stöd på individnivå. Men individer behöver inte alltid stöd utifrån, utan kan själva finna lösningar på sin utsatthet. Här följer ett citat som illustrerar att aktivitet kan fungera som en känslomässig strategi (coping) för att klara av en situation där Sverige är i krig:

> *Ja, alltså och för att slippa vara rädd. För det skulle vara väldigt skönt att hela tiden ha någon syssla /…/*

Flertalet menade att känslorna ändras över tid och går från rädsla och passivitet över till en önskan om och ett behov av att vara aktiv. Genom att omvandla sin rädsla och oro, som ansågs kunna vara handlingsförlamande känslor, till ilska mot inkräktaren, diskuterade deltagarna i termer av att vilja delta i och kunna mobilisera ett försvar. Ilska är inte den första känslan som deltagarna tog upp i samband med ett krigstillstånd, men den ansågs vara en stark och positiv drivkraft när den infinner sig.

Sammanhang och mening som drivkraft

Om ett krigsliknande tillstånd skulle inträffa i Sverige, uttrycker deltagarna en vilja att vara med i både internationella, nationella och lokala sammanhang. I det internationella sammanhanget påpekas att ett litet land som Sverige kan komma att behöva hjälp och stöd utifrån. I den här kontexten är det EU och

NATO som nämns. Det uttrycks också behov av att vara med i ett socialt sammanhang inom landet och lokalt:

> *Och sen så grupp är rätt så vitt begrepp så jag tänker att i någon mån så är det hela staden eller landet eller någonting som är den stora gruppen, men även såklart de närmsta anhöriga. Att hålla koll på folk. Man skulle vilja vara på samma ställe som de som man brydde sig om och gärna på något sätt vara med i så stor grupp som möjligt så att man känner att man har någon … Ja, man skulle inte vilja vara ensam.*

Behovet av att vara tillsammans med andra människor grundar sig i en känsla av att det skapar trygghet med andra omkring sig:

> *Ja, kunna sova, känna sig trygg. Allting.*

Att ha andra människor omkring sig anses underlätta för att kunna hjälpa varandra. Samarbete och stöd mellan människor är nödvändigt för att få vardagen att fungera, speciellt för den som har en funktionsnedsättning. Så här säger en deltagare angående samarbete:

> *Det tror jag kommer behövas om man ska klara sig, att alla hjälper varandra med precis allting. Både dela med sig och sen om man tänker att … /…/ Vi har pratat en hel del om att elen slås ut, till exempel. Man har gamla i fastigheten där man bor som inte kommer kunna komma ut för att hissarna inte fungerar, till exempel. Kommer inte kunna handla den maten som finns att handla. Ja, jag tror att det kommer krävas samarbete på alla plan.*

Kriget anses ändra värderingar på vad som är viktigt, till exempel att fokus på världsliga ting övergår till en känsla av att vilja göra något som är betydelsefullt

> *Kanske de enda som skulle vara något positivt med ett krig är att man kanske känner att man fyller en funktion, för livet skulle inte bara handla om pengar eller förströelse.*

4.3.5 **Olika sätt att agera på**

När deltagarna diskuterar hur de skulle kunna agera och bidra vid en eventuell krigssituation, framkommer att de vill verka i både större och mindre sammanhang. Det är viktigt att den egna formella och informella kunskapen inom olika områden tas till vara.

Det deltagarna främst menar att de vill hjälpa till med i händelse av krig, förutom att ta hand om sin familj och närstående, handlar om att vara kvar i den egna professionen. Exempel på arbeten som representeras i grupperna är sjukvård, undervisning, brobyggen och militärpolis. Andra vill bidra men vet

inte riktigt med vad, för dem är det diffust vilka uppgifter som det finns behov av att fylla vid ett eventuellt krig. Viljan att bidra gäller på lokal nivå såväl som i ett större perspektiv:

> *Jag tror och hoppas att jag kan vara handlingskraftig nog att både försöka på nära håll och kanske större se om man kan vara till hjälp. Det kan vara lika väl i grannskapet som på ett större plan, om man kan hjälpa till.*

Att tillsammans med andra bygga upp ett motstånd är ett återkommande tema, men dock inte så starkt. Snarare poängterar många under kvällarna att samtalen inte handlat om motstånd, vilket följande dialog illustrerar:

> *Det är väldigt lite kampvilja i de här orden som vi har skrivit upp. Det var väl någon som skulle göra motstånd …*
>
> *Ja, precis. Men det är inte så mycket så här: om det kommer en främmande makt och anfaller, då ska vi slå ner dem.*

Sammanfattningsvis finns det bland deltagarna en vilja att agera och bidra till en individuell beredskap och genom ett statligt organiserat försvar. Denna vilja anses vara något som byggs upp med tiden, den finns inte där från början. Men för att det över huvud taget ska kunna vara (mentalt) möjligt poängterar flera deltagare att familjen måste vara i säkerhet först, vilket följande citat illustrerar:

> *Jag jobbar inom vården, så om det är någon form av krig där folk blir fysiskt skadade så skulle jag försöka hjälpa till. Om det är att ta extrapass på jobbet eller vad det nu är. Men att få mig själv och mina kära i säkerhet är nog extra prioritet för mig.*

4.3.6 **Processer som underlättar agerande**

Ingångsvärdet är att alla kan bidra med någon form av hjälp till samhället eller sina medmänniskor under tider av oro. För att en person ska vilja agera och delta i försvarsaktiviteter anser deltagarna att vissa processer som underlättar agerandet först måste fungera. Några processer är på det individuella planet, till exempel måste den första känslan av rädsla ha gått över. Först då kan individen vara motiverad att stötta andra. Motivation för att bidra är också viktigt när det gäller den som måste rycka in och samtidigt tvingas lämna familjen. Här finns en uppenbar lojalitetskonflikt som på något sätt måste omhändertas, då ansvaret och lojaliteten för familjen uttrycks av de allra flesta som viktigare än lojalitet mot landet. Processer som måste fungera finns även på ett organisatoriskt övergripande plan. Det finns ett behov av styrning och samordning för att det ska bli ett effektivt handlande, vilket följande dialog beskriver:

Alla kan väl på något sätt bidra med någonting om man börjar tänka efter

Förutsatt att det samordnas någonstans.

Ja, precis, precis.

Annars blir det ju lite [skratt] kaos kanske. Om alla ska fixa allting. Men om någon samordnar det, då kan man nog göra ganska mycket.

4.4 **Reflektion kring fokusgruppsamtalen**

En del i analysen bygger på vad människor faktiskt säger. En annan intressant aspekt handlar om hur de uttrycker sig, till exempel användning av liknelser eller humoristiska uttalanden. Deltagarna hämtar flera liknelser från andra världskriget, ibland i skämtsam ton. I diskussioner om motstånd och att aldrig ge upp kommer exempelvis flera att tänka på berättelser om japanska soldater som stod kvar på sin post decennier efter andra världskrigets slut. Andra skämtsamma uttalanden och skratt inträffade vid frågor om vart man skulle ta vägen i fall man skulle evakuera, eller om hur få människor som skulle finnas kvar innan Sverige gav upp. Flera diskussioner i fokusgrupperna pendlar ganska snabbt mellan djupt allvar och skoj.

Trots den något skämtsamma tonen fanns det stunder av stort allvar och deltagarna tog frågeställningarna och samtalen på allvar. Det var ett stort engagemang i frågorna som diskuterades trots att deltagarna aldrig personligen har varit med om ett krig och i huvudsak ansåg att det var osannolikt att det skulle kunna bli krig i Sverige.

5. Enkät och formulär: uppfattning om krig, risk och beteenden

Individens övergripande syn på krig
I början av fokusgruppsträffarna fick deltagarna fylla i ett formulär (se bil 1) för att ge en bild av individens personliga identifikation i en fråga, innan de hunnit höra andras åsikter i frågorna. Dessa tidigt insamlade data är till för att kunna jämföra med senare kvalitativa data i samtalen.

På påståendet att: krig är en viktig fråga i jämförelse med andra frågor, svarade grupperna i genomsnitt drygt tre på en sexgradig skala. Deltagarna tror i låg grad att de ska påverkas personligen av ett krig i Sverige. Men om det blir ett krig så anser de i något högre grad att de kan bidra till beredskapen.

Påståenden om krig	**M (SD)**
I jämförelse med andra frågor, är ”krig i Sverige” en viktig fråga.	3,34 (1,31)
Effekterna av ett potentiellt krig i Sverige kommer att påverka mig personligen.	1,50 (1,29)
Jag kan göra något för att bidra till en god beredskap i Sverige i händelse av krig.	2,53 (1,62)

Tabell 3. Personlig identifikation i påståenden om krig. Sexgradig skala med ändpunkterna absolut (1) och inte alls (6). Resultatet presenteras med medelvärde (M) och standardavvikelse (SD).

En fråga gällde om Sverige skulle gå med i Nato, deltagarnas svar: 10 ja, 8 nej, och 14 visste inte.

Risker och oro, beteenden och känslor
I samband med fokusgruppsträffarna fick deltagarna fylla i en enkät (se bil 3) med frågor kring bland annat upplevd risk, oro och förväntningar på egna och andras känslor och beteenden i samband med kris eller krig. Syftet med frågorna var att få en överblick i hur deltagarna generellt tänkte kring dessa frågor och en uppfattning om i vad mån de tyckte lika eller skilde sig åt.

När deltagarna skattar upplevd risk så instämmer flertalet i att terrorattacker utgör ett hot mot Sverige. Däremot är det betydligt färre som uppfattar ett militärt hot mot landet inom de närmsta åren. Dock finns en tydlig tendens till att deltagarna anser att det militära hotet har ökat snarare än minskat de senaste åren. Upplevelser av oro följer till stor del mönstret för upplevd risk.

Oron är större för en terrorattack (4,3) än för ett väpnat angrepp (2,3) och även en större olycka eller kris (3) (se bilaga 4 tabell 4).

På frågan om vilka beteenden (emotionellt, förnekelse, panik, rationellt och irrationellt), deltagaren själv, andra invånare och beslutsfattare kan tänkas uppvisa framkommer flera skillnader i hur deltagarna skattar förväntade egna beteenden och beteenden hos andra (se bilaga 4 tabell 5). Generellt förväntas beslutsfattare i lägre utsträckning uppvisa emotionellt beteende jämfört med framförallt andra invånare, men däremot är det något fler förväntningar på förnekelse hos ledare. Särskilt markant är att andra invånare förväntas av betydligt fler deltagare uppvisa panik och irrationellt beteende jämfört med beslutsfattare och även med ”jag själv”. Vad gäller ett rationellt beteende så förväntar fler att ”jag själv” och beslutsfattare är rationella jämfört med andra invånare, framförallt vid samhällskriser och väpnat angrepp. Vid en terrorattack så är ”jag själv” något mindre rationell än beslutsfattare (se bilaga 4 tabell 5).

Vid skattning av känslor (ilska, sorg, chock, rädsla/oro) bedömer deltagarna även här om dessa kan förväntas hos mig själv, andra invånare och beslutsfattare. Generellt är det färre skattningar vad gäller förväntade känslor hos beslutsfattare och flest känsloskattningar som gäller andra invånare. Särskilt markant är att både sorg och chock skattas högst för andra invånare på samtliga händelser i jämförelse med ”jag själv” och ledare. Rädsla/oro är det flest som angett som en trolig känsla, framförallt vad gäller andra invånare. Beslutsfattare skiljer ut sig genom att dessa tilldelas färre skattningar avseende oro/rädsla (se bilaga 4 tabell 5).

Generellt är mönstret i förväntningar liknande för alla tre bedömda scenarier, det vill säga för samhällskris, terrorattack och väpnat angrepp. Vissa skillnader inom och mellan fokusgrupperna kan noteras, men dessa skapar inget tydligt mönster. Man kan dock notera att det förekommer flest skattningar av förväntad ilska och sorg hos alla tre kategorier i samband med terrorattacker. När det gäller skattningar av egna reaktioner förväntar sig också fler deltagare att de ska reagera emotionellt och färre rationellt i samband med en terrorattack (se bilaga 4 tabell 5).

6. Diskussion

Syftet med studien har varit att i) dra lärdomar från de reaktioner och frågor som broschyren *Om krisen eller kriget kommer* gav upphov till, samt ii) att ge en fördjupad bild av föreställningar och attityder kopplade till scenarier om förhöjd beredskap och krig. I detta avslutande kapitel diskuteras först reaktioner som broschyren väckte och människors tankar kring krig. Sedan kommenteras begränsningar i studien. Därefter lyfts några praktiska lärdomar för fortsatta satsningar på kommunikation om kris och krig mellan myndigheter och invånarna. Kapitlet avslutas med några tankar om fortsatt forskning.

När broschyren *Om krisen eller kriget kommer* skickades ut till hushållen våren 2018 kunde ingen med säkerhet veta hur invånarna i Sverige skulle reagera på den, och i synnerhet vad gällde informationen relaterad till krig. Någon jämförbar insats i andra länder har såvitt vi vet inte genomförts eller dokumenterats. Resultaten från Demoskopstudien (MSB 2018) visade att broschyren hade uppmärksammats och att den hade gett upphov till såväl diskussioner som viss oro. Erfarenheterna från samtal och chattar till kontaktcentret ger en fördjupad bild av vilka frågor och funderingar som det kan handla om.

Det finns flera indikationer på att informationen i broschyren har väckt liv i frågor om kris och krig och skapat debatt och diskussion hos invånare i Sverige. En generell erfarenhet värd att notera är att många av kommentarerna till kontaktcentrumet speglar att människor försöker sätta in broschyren i ett större sammanhang. Det kan antingen handla om funderingar varför broschyren kom just nu, om hotbilden hade förändrats, eller om jämförelser med andra samhällsproblem som kunde anses mer angelägna. Reaktionerna påminner om att enskilda informationsinsatser aldrig kommer som isolerade företeelser, utan dessa sätts in i ett personligt och socialt sammanhang (Reynolds & Seeger, 2005).

Om broschyren även har bidragit till att människor vidtagit beredskapsåtgärder är svårt att bedöma. Av de tillfrågade vid Demoskop-undersökningen uppgav cirka en tredjedel att de planerade att skaffa bättre hemberedskap. Steget från att uppmärksamma risker och hot till att faktiskt vidta åtgärder är dock sällan spikrak, utan det kan finnas flera faktorer som hindrar att människor handlar (Wachinger m.fl., 2013). Frågorna som kommit till kontaktcentrum, och även diskussionerna i fokusgrupperna, indikerar dock att flera funderar ganska ingående kring den egna situationen i händelse av kris/krig. Teorier om beteendeförändring inför nya insikter om risk och hot betonar att människor kan passera olika stadier innan de till slut vidtar åtgärder (Enander, 2018). Ett viktigt första steg är att uppmärksamma och börja fundera kring vad risken innebär för individen själv. Broschyren tycks ha väckt sådana funderingar hos många.

Fokusgruppsdiskussionerna visar att den bild som invånarna har av ett potentiellt krig är oklar och diffus. Det man ändå är tämligen överens om är att det inte blir som förr, ett krig idag skulle innebära något helt annat. Det faktum att människor har diffusa föreställningar om vad ett krig innebär medför också att de har svårt att föreställa sig hur de skulle påverkas och reagera. Det är till exempel svårt att veta var man skulle känna sig trygg, om det är bättre att stanna i stan eller att fly till landet. I diskussionerna framgår att upplevelsen av trygghet kan handla om olika saker,

exempelvis om fysisk, social eller informationsrelaterad trygghet. På landet är risken för väpnad attack mindre, men samtidigt är det lättare att hålla sig informerad i stan.

Även när det gäller egna och andras reaktioner förekommer olika föreställningar. Man kan notera att i diskussionerna kom det upp flera utsagor kring egen oro och rädsla, men när deltagarna bedömde reaktioner hos sig själva och hos andra finns ändå en benägenhet att tro att andra reagerar mer extremt (till exempel med mer panik och mindre rationellt). Frågor till kontaktcentrum kring säkerhet i skyddsrum och behov av vakter för att hålla ordning indikerar liknande föreställningar om befarade extrema reaktioner bland befolkningen. Att tro att andra reagerar panikslaget är välkända fenomen inom krisforskningen, föreställningar som också har motbevisats gång på gång i empiriska uppföljningar av faktiska händelser (Wester 2011, 2016). Rapportering i media kan också bidra till att förstärka felaktiga förväntningar hos invånarna (Nilsson m.fl., 2016). I framtida kommunikation kan det vara angeläget att tydliggöra att människor i regel klarar svåra påfrestningar bra, oftast bättre än man tror. Att tro på sin egen och andras förmåga i en krissituation är en viktig komponent i den mentala beredskapen.

I frågorna och diskussionerna finns dock även den andra sidan vad gäller funderingar kring andra människor, nämligen omsorg och oro för hur de svagaste ska klara sig. Sådana tankar har också visat sig vara betydelsefulla samband med att representanter för allmänheten medverkat i olika typer av beredskapsövningar (Enander & Hede, 2005;2006; MSB, 2015). Inför ett krisscenario som drabbar hela samhället väcks många frågor som handlar om exempelvis barn, äldre och funktionsnedsatta. Det är viktigt att människor känner förtroende för att samhället har ”tänkt” på sådana grupper och visar sig ha en beredskap för att ge stöd till den som behöver.

Det är intressant att notera att formuleringarna att ”vi kommer aldrig att ge upp” och ”alla uppgifter om att motståndet ska upphöra är falska” väckte en hel del diskussion och ansågs av vissa som ”omoderna” och ”osvenska”. Vad som betraktas som svenskt eller inte i förhållande till krig är naturligtvis en fråga som det vore intressant att titta närmare på. Det är förståeligt om den typen av formulering är svår att ta till sig efter många år då krig i Sverige nästan aldrig har nämnts eller kommunicerats till invånarna. Ett sätt att prata om det som upplevs som svårt eller hotfullt är att skämta och använda humor. Flera studier har visat hur humor används som kanal för avlastning och för att ventilera svåra upplevelser i högriskyrken och miljöer, exempelvis inom räddningstjänst (Blaney & Brunsden, 2015) och militär verksamhet (Weibull, 2012). Men humor kan också användas av människor som lever i medvetenhet om en riskkälla som påverkar deras liv. I en studie av människor bosatta i närheten av kärnkraftverk i England noterade Parkhill m.fl. (2011) att humor kunde användas av de boende i flera syften. Det kunde exempelvis handla om att uttrycka farhågor som var svåra att tala öppet om, att nedtona känslor av oro, att nedvärdera oro hos andra eller rättfärdiga den egna bristen på engagemang. När människor skämtar om kris och krig kan det troligen stå för olika känslor och även för ett behov av att normalisera det otänkbara. I det här sammanhanget är det intressant att notera att utskick av broschyren har varit föremål för en hel del humoristiska inslag i svensk press och i sociala medier (skojbroschyrer, till exempel: ”Om tåget kommer i tid” eller ”Om ölen blir varm i solen”).

Begränsningar i studien

Studien är genomförd genom material insamlat från KC och diskussioner i tre fokusgrupper. Vid tolkning av resultaten bör man komma ihåg att det knappast är ett representativt urval av invånare som har hört av sig till kontaktcentrumet, utan förmodligen i högre utsträckning människor som reagerat starkt på ett eller annat sätt, positivt eller negativt. Även om ambitionen var att få en god spridning bland deltagarna i fokusgruppen så representerar de naturligtvis ändå

ett begränsat urval. De funderingar och reaktioner som dessa grupper tar upp visar dock på flera intressanta vinklingar som dels kan vara till hjälp för fortsatt satsning på kommunikation till invånare, dels mycket väl skulle kunna tas med i större enkät- eller intervjuundersökningar framöver.

Praktiska lärdomar för fortsatta satsningar från myndigheter
Tidigare forskning visar att människor tolkar krissituationer olika vilket innebär att de också agerar olika. Hur de agerar beror även på hur individen uppfattar sin möjlighet att handla. Människor agerar rationellt vid kriser, men det underlättas av kunskap och träning (t ex genom deltagande vid övningar). Dessa aspekter tas som utgångspunkt i följande råd för kommunikation:

- Människors definition av krig visar att de uppfattar att ett krig i Sverige kan ta sig olika uttryck, t ex allt från cyberattacker till väpnat anfall. Beroende på krigets art finns behov av att kommunicera utifrån den situation som uppstår då informationsbehovet är olika beroende på händelse.
- Myndigheten bör fokusera på invånarnas upplevda behov för att hantera sin situation t ex: skyddsrum, var de finns och hur de fungerar.
- Kommunikation som orosreducering, t ex hur säkerheten för familj och anhöriga, och framförallt för barn, kan garanteras. Det är viktigt före och under en händelse för att invånare ska vilja delta och vara en resurs i totalförsvaret.
- Viljan att hjälpa andra människor är ett vanligt inslag vid en kris, men hur det ska gå till kan behöva konkretiseras.

Fortsatt forskning
Regeringen har fattat beslut om att utveckla totalförsvaret och flera myndigheter arbetar med detta. I samhället i övrigt bedrivs också en ökad debatt om totalförsvarsfrågor. Privatpersoner utgör en betydelsefull del av samhällets krisberedskap och totalförsvar, varför det är viktigt att fördjupa kunskapen om människors syn på och behov av stöd relaterad till civil beredskap. Föreliggande studie har lyft fram flera intressanta ingångar för fortsatt forskning inom det temat.

Denna rapport beskriver privatpersoners riskperception och syn på beredskap ur ett svenskt perspektiv. En internationell jämförelse med andra länder med skilda erfarenheter av krig, t ex en nordisk jämförelse, skulle vara intressant bland annat för att belysa betydelsen av tidigare erfarenheter och skilda hotbilder. Vidare är det av intresse att närmare studera vad människor faktiskt gör för att skapa beredskap och vad som motiverar handlingarna. Resultatet i denna studie visar på att människor vill bidra till samhällets försvar, men att de är osäkra på hur det ska gå till, samt att de villkorar sitt bidrag på olika sätt. Här finns ett behov av att kommunicera myndigheters förväntningar och krav på privatpersoner, men också att skapa kunskap om hur individer tänker kring sitt ansvar. I fokusgruppsintervjuerna fanns inslag av olikheter i hur kvinnor och män uttrycker tankar om krig och vilja till motstånd. Sådana eventuella skillnader finns det anledning att studera vidare, i synnerhet mot bakgrund av en utökad värnplikt som omfattar både män och kvinnor.

Sammanfattningsvis behövs en fördjupad kunskap om människors riskperception och drivkrafter för att myndigheter ska kunna motivera och stödja människor för att de på bästa sätt ska bidra till totalförsvaret.

7. Referenser

Blaney, L. & Brunsden, V. (2015). Resilience and health promotion in high-risk professions: A pilot study of firefighters in Canada and the United Kingdom. *The International Journal of Interdisciplinary Organizational Studies, 10(2),* s. 23–32.

Enander, A. (2018). *Människors förhållningssätt till risker, olyckor och kriser*. Karlstad: Myndigheten för samhällsskydd och beredskap.

Enander, A. & Hede, S. (2006). Public´s participation adds value to exercises. *Homeland Protection Professional, June 2006,* 14–19.

Enander, A. & Hede, S. (2005). *Allmänheten medverkar vid övningar – erfarenheter från Övning Havsörn*. KBM:s temaserie 2005:2. Stockholm: Krisberedskapsmyndigheten.

Hede, S. (2018). *Om krisen eller kriget kommer: Invånares reaktioner*. PM ISSL/LC 5-2018. Studie utförd inom ramen för projekt ”Om krisen eller kriget kommer: Invånares reaktioner” (MSB), 2018.

Kingstedt, J. (2019) Medborgares förväntningar på ledare i tid av krig. Fokusgruppstudie på broschyren ”Om krisen eller kriget kommer”. C-uppsats, Försvarshögskolan.

Myndigheten för samhällsskydd och beredskap (2015). *Allmänhetens bedömning av kriskommunikation i övningar – lärdomar och rekommendationer till hur allmänheten kan involveras*. Karlstad: MSB.

Myndigheten för samhällsskydd och beredskap (2018). *Uppföljning av broschyren Om krisen eller kriget kommer*. Rapport hämtad 2019-02-18 från https://www.msb.se/Upload/Forebyggande/Krisberedskap/Krisberedskapsveckan/Fakta%20om%20broschyren%20Om%20krisen%20eller%20Kriget%20kommer/Uppf%c3%b6ljning%20av%20broschyren%202018/Uppf%c3%b6ljning%20av%20broschyren%20-%20Om%20krisen%20eller%20kriget%20kommer.pdf

Nilsson, S., Alvinius, A. & Enander, A. (2016). Frames of public reactions in crisis. *Journal of Contingencies and Crisis Management*, 24(1), 14–26.

Parkhill, K.A., Henwood, K.L., Pidgeon, N.F. & Simmons, P. (2011). Laughing it off? Humour, affect and emotion work in communities living with nuclear risk. *The British Journal of Sociology, 62(2),* 324-326.

Reynolds, B. & Seeger, M.W. (2005). Crisis and emergency risk communication as an integrative model. *Journal of Health Communication, 10(1*), 43-55.

Wachinger, G., Renn, O., Begg, C. & Kuhlicke, C. (2013). The risk perception paradox – implications for governance and communication of natural hazards. *Risk Analysis, 33*(6): 1049–1065.

Weibull, L. (2012). *Emotion matters: Emotion management in Swedish peace support operations*. PhD thesis. Karlstad: Karlstads universitet.

Wester, M. (2011). Fight, flight or freeze: Assumed reactions of the public during a crisis. *Journal of Contingencies and Crisis Management, 19(4),* 207– 214.

Wester, M. (2016). Mänskligt beteende i katastrofer. I S. Baez Ullberg & P. Becker, (Red.) *Katastrofriskreducering på svenska*, 105–122. Lund: Studentlitteratur.

Bilaga 1: Frågeformulär kontaktcentrum

Inkommande samtal: Vecka_____ Dag_____ Initial: _____

☐ Man ☐ Kvinna	Ca Ålder: Y M Ä	Personen ringer från:

Anledning till samtalet: broschyren

Uppskattar broschyren	*Klagomål* på broschyren
☐ Innehåll	☐ Innehåll
☐ Att den har kommit	☐ Att den har kommit
☐ Saklig	☐ Osaklig
☐ Informativ	☐ Saknar information
☐ Fokus på krigshot	☐ Fokus på krigshot
	☐ Ordval

Andra orsaker till samtalet gällande broschyren:

Anledning till samtalet fakta samt specifika känslor

Faktafråga	*Specifik känsla/känslor:*
☐ Krigshot	☐ Neutral
☐ Totalförsvarsplikt	☐ Förvånad
☐ Skyddsrum	
☐ Frivilligorganisationer	☐ Nöjd
☐ Omvärldsläge	☐ Glad
☐ Information (sann/falsk)	☐ Osäker
☐ Kommunikation	☐ Orolig
☐ Transporter	
	☐ Arg
☐ Betalningsmöjlighet	☐ Rädd
☐ Ringa utan mobil/internet	
☐ Värmekälla	☐ Besviken
☐ Medicin	☐ Uppjagad
☐ Matlagning	
☐ Husdjur	☐ Annat:
☐ Ekonomisk hjälp	
☐ Annat:	
☐ Annat:	

Bekymrad/oroad för		**Tidigare erfarenheter**
☐ Barn	☐ Sverige	*(ex: kris, krig, erfarenhet fr annat land)*
☐ Nära anhörig	☐ Framtiden	
☐ Sig själv	☐ Kris	
	☐ Krig	
☐ Hemtjänst/-vård	☐ Annat:	
☐ Hemlösa		
☐ Annat:		

☐ **Intressant/viktigt samtal** (skriv på nästa sida)

Bilaga 2: Frågeformulär fokusgrupp

Läs följande påståenden.
Ringa in den siffra som bäst stämmer överens med din åsikt.

---

1. **I jämförelse med andra frågor, är ”krig i Sverige” en viktig fråga:**

Absolut	1	2	3	4	5	6	**Inte alls**

2. **Effekterna av ett potentiellt krig i Sverige kommer att påverka mig personligen:**

Absolut	1	2	3	4	5	6	**Inte alls**

3. **Jag kan göra något för att bidra till en god beredskap i Sverige i händelse av krig**

Absolut	1	2	3	4	5	6	**Inte alls**

Bilaga 3: Enkät till fokusgrupperna

1. Mitt biologiska kön är:

- □ Kvinna
- □ Man
- □ Vill ej ange.

2. Jag är

18-25 år	25-35 år	35-45 år	45-55 år	55-65 år	65-75 år	Över 75 år
❒	❒	❒	❒	❒	❒	❒

3. Vilken är din högsta utbildningsnivå?

- □ Jag har inte gått ur grundskolan
- □ Grundskola eller motsvarande
- □ Gymnasieskola eller motsvarande
- □ Eftergymnasial utbildning (högskola/universitet kortare än tre (3) år)
- □ Eftergymnasial utbildning (högskola/universitet tre (3) år eller längre)

4. Vilken är din huvudsakliga sysselsättning? (*Ange endast ETT alternativ***)**

- □ Anställd (arbetare)
- □ Anställd (tjänsteman)
- □ Egen företagare
- □ Studerande
- □ Arbetssökande
- □ Pensionär

5. Civilstånd

- □ Ensamstående
- □ Gift/ sambo

6. Har du hemmaboende barn under 18 år?

- □ Ja
- □ Nej

7. Jag bor:

- □ I storstad (Stockholm, Göteborg, Malmö, Uppsala)
- □ I annan stad
- □ I mindre tätort
- □ På landsbygden

9. Har du varit med om en allvarlig samhällskris

Ja	Nej
❒	❒

10. Har du varit med om krig?

Ja	Nej
❒	❒

11. Anser du att du har mer eller mindre erfarenhet av att hantera allvarliga händelser än andra invånare i Sverige?

Troligen mer än andra	Ungefär som andra	Troligen mindre än andra
❒	❒	❒

12. Ska Sverige ansöka om Natomedlemskap?

Ja	Nej	Vet Ej
❒	❒	❒

Nedanstående frågor handlar om hur du upplever risken för vissa hotbilder mot Sverige. Påståendena är inte förankrande i reellt material utan är hypotetiska frågor. Skatta mellan 1-7 beroende på om du inte håller med (1) eller håller med helt (7).

	1= Instämmer inte alls						7= Instämmer helt	Ingen åsikt
13. Jag känner oro för en större olycka/ kris i min kommun	1	2	3	4	5	6	7	0
14. Det finns ett militärt hot mot Sverige inom de närmsta åren – att annan stat eller militärmakt anfaller vårt territorium	1	2	3	4	5	6	7	0
15. Det händer att jag känner oro för ett väpnat angrepp mot Sverige	1	2	3	4	5	6	7	0
16. Det finns en risk att Sverige blir utsatt för terroristattacker	1	2	3	4	5	6	7	0
17. Det händer att jag känner oro för en terroristattack i eller mot Sverige	1	2	3	4	5	6	7	0
18. Det militära hotet mot Sverige har minskat de senaste åren	1	2	3	4	5	6	7	0
19. Det militära hotet mot Sverige har ökat de senaste åren	1	2	3	4	5	6	7	0

20. Om det blir en mer akut hotbild så skulle jag personligen vilja bidra	1	2	3	4	5	6	7	0
21. Det finns större hot mot samhället än militära hot	1	2	3	4	5	6	7	0

22. Anser du att det finns andra större hot mot Sverige än olycka/kris, terrorattack och militärt hot? I så fall vilka?_____

_____

23. Beskriv med fem ord vilka kvalitéer samhällsledare (statsminister, ministrar, kommunala ledare) bör ha för att hantera en krigssituation väl -

_____

_____

Nedan följer en skattning kring hur du tror att du själv, andra människor och ledare skulle reagera vid hypotetiska krisscenarion. Kryssa i de reaktioner/känslor som du tror skulle drabba dig, andra och ledare. Det är möjligt att kryssa i flera alternativ

<u>Vid en samhällskris blir reaktionerna troligtvis</u>

24. Hos mig själv

Emotionell	Förnekelse	Ilska	Sorg	Chock	Rädsla/Oro	Panik	Rationell	Irrationell
❒	❒	❒	❒	❒	❒	❒	❒	❒

25. Hos andra invånare

Emotionell	Förnekelse	Ilska	Sorg	Chock	Rädsla/Oro	Panik	Rationell	Irrationell
❒	❒	❒	❒	❒	❒	❒	❒	❒

26. Hos samhällsledare

Emotionell	Förnekelse	Ilska	Sorg	Chock	Rädsla/Oro	Panik	Rationell	Irrationell
❒	❒	❒	❒	❒	❒	❒	❒	❒

<u>Vid en potentiell terrorattack mot Sverige blir reaktionerna troligtvis</u>

27. Hos mig själv

Emotionell	Förnekelse	Ilska	Sorg	Chock	Rädsla/Oro	Panik	Rationell	Irrationell
❒	❒	❒	❒	❒	❒	❒	❒	❒

28. Hos andra invånare

Emotionell	Förnekelse	Ilska	Sorg	Chock	Rädsla/Oro	Panik	Rationell	Irrationell
❒	❒	❒	❒	❒	❒	❒	❒	❒

29. Hos samhällsledare

Emotionell	Förnekelse	Ilska	Sorg	Chock	Rädsla/Oro	Panik	Rationell	Irrationell
❒	❒	❒	❒	❒	❒	❒	❒	❒

<u>Vid ett potentiellt väpnat angrepp mot Sverige blir reaktionerna troligtvis</u>

30. Hos mig själv

Emotionell	Förnekelse	Ilska	Sorg	Chock	Rädsla/Oro	Panik	Rationell	Irrationell
❒	❒	❒	❒	❒	❒	❒	❒	❒

31. Hos andra invånare

Emotionell	Förnekelse	Ilska	Sorg	Chock	Rädsla/Oro	Panik	Rationell	Irrationell
❒	❒	❒	❒	❒	❒	❒	❒	❒

32. Hos samhällsledare

Emotionell	Förnekelse	Ilska	Sorg	Chock	Rädsla/Oro	Panik	Rationell	Irrationell
❒	❒	❒	❒	❒	❒	❒	❒	❒

Bilaga 4: Tabell 4 och tabell 5

	1= Instämmer inte alls						7= Instämmer helt	
Upplevelse av risk och oro	**1**	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**	m
Jag känner oro för en större olycka/ kris i min kommun	4	10	7	6	3	2		3
Det finns ett militärt hot mot Sverige inom de närmsta åren – att annan stat eller militärmakt anfaller vårt territorium	5	14	4	4	3	2		2,7
Det händer att jag känner oro för ett väpnat angrepp mot Sverige	12	8	4	6	2			2,3
Det finns en risk att Sverige blir utsatt för terroristattacker			2	1	5	9	15	6,1
Det händer att jag känner oro för en terroristattack i eller mot Sverige	3	3	5	7	3	7	4	4,3
Det militära hotet mot Sverige har minskat de senaste åren	9	8	5	6		1		2,2
Det militära hotet mot Sverige har ökat de senaste åren		1		5	10	5	8	5

Tabell 4. Fördelning och medelvärde (m) för skattad risk och oro för olika typer av händelser i Sverige

Beteende och känsla vid olika typer av händelser									
Beteende/ känsla	**Samhällskris**			**Terrorattack**			**Väpnat angrepp**		
	Jag	**Andra**	**Ledare**	**Jag**	**Andra**	**Ledare**	**Jag**	**Andra**	**Ledare**
Emotionellt	11	14	5	15	14	9	8	12	7
Förnekelse	2	9	11	1	3	5	4	7	8
Panik	3	20	5	5	19	2	9	22	6
Rationellt	23	14	23	14	11	23	24	11	26
Irrationellt	4	15	6	4	11	4	7	17	5
Ilska	14	13	11	21	20	16	15	15	15
Sorg	9	13	6	15	20	14	6	13	5
Chock	15	20	8	19	21	12	21	25	12
Rädsla/Oro	27	30	17	21	28	15	27	29	19

Tabell 5. Antalet skattningar av egna, andra invånares, samt samhällets ledares beteenden och känslor, vid olika typer av händelser i Sverige. (Antalet skattningar kan vara minst 0 och max 32 per beteende respektive känsla).

Myndigheten för samhällsskydd och beredskap
651 81 Karlstad Tel 0771-240 240 www.msb.se
Publ.nr MSB1399 - juni 2019 ISBN 978-91-7383-948-8